

TURNAJOVÁ SCÉNA S DEDIKACÍ NA KACHLOVÉM RELIÉFU Z BLATENSKA

Jiří Fröhlich – Čeněk Pavlík

V depozitáři Městského muzea v Blatné (okres Strakonice) jsou uloženy zbytky dvou základních, komorových, pozdně gotických kachlů čtvercového formátu s originálně obohacenou turnajovou scénou. Zatímco rytíř na koni, vyzbrojený turnajovým dřevcem, a šašek s tzv. bláznovským žezlem patří k rozšířeným motivům z přelomu 15. a 16. století (Pavlík – Vitanovský 2004, 91–93, kat. č. 531–540), další ikonografický prvek, volně v prostoru se vinoucí nápisová páska s textem dedikačního charakteru, je naprosto výjimečný. Jako místo nálezu jsou označeny nedaleké obce Pole a Újezd.¹

Kvalitnější reliéf má kachel pocházející z obce Pole (obr. 1). Skládá se ze dvou velkých, spojitelných částí, evidovaných pod inv. č. 348 (původní A 584 a-b). Dobře vypálený, do šeda zbarvený střep, ostřený drobnými křemičitými kamínky, má středně hrubou strukturu. Rozměry ČVS² jsou (výška × šířka) 225 × 230 mm. Ani jeden z těchto rozměrů však není úplný, protože část okrajových lišt chybí. Tvoří je přibližně stejně široký vnější hranol, výžlabek a obloun (vývalek). Na některých místech jsou stopy po seříznutí. Zadní strana ČVS je zakouřená a z technických detailů, kromě obligátního táhlého zpevňovacího výmazu při styku s odlomenou komorou, se zde vyskytuje množství bodového prstování a otisky po špachtli, vzniklé patrně při prorážení přilehlých zpevňovacích otvorů do nedochovaného komorového pláště (obr. 2).

Kachel z Újezdu, inv. č. 313 (původní A 183), má reliéf méně zřetelný, a navíc jeho chybějící partie – částečně zachované na kachli z Pole – byly nepřesně doplněny patinovanou sádrou. Originální část kachle se skládá ze třinácti zlomků. Střep je oranžově zbarvený a poměrně hrubý. Úplné rozměry ČVS jsou 245 × 240 mm. Kónická komora se dochovala pouze do maximální hloubky 30 mm. Kachel je zevnitř zakouřený se stopami po prstování.

Při porovnávání velikosti reliéfních polí, které ohraničují vnitřní strany okrajových lišt studovaných kachlů, byl zjištěn rozdíl pouhých 5 mm, což vylučuje sekundární otisk – menší je reliéf z Pole. Rozdíl zapříčinila nejspíše rozdílnost struktury materiálu, případně různá intenzita výpalu. Protože dochované reliéfy nevykazují kromě nahodilého poškození žádné evidentní rozdíly, je pravděpodobné, že jde o otisky téže formy – posouzení ztěžuje kromě torzovitosti zmíněná nižší kvalita reliéfu z Újezdu, zapříčiněná hrubší strukturou materiálu a nedomáčknutím do formy.

Z hlediska datace, technické provedení a morfologické znaky dovolují kachle rámcově zařadit mezi produkty z přelomu 15. a 16. století – přesnější posouzení komplikuje jednak neznalost nálezových okolností a zejména skutečnost, že některé pozdně gotické formy sloužily bez ohledu na nástup renesance až do druhé poloviny 16. století (Žegklitz – Vitanovský – Zavřel 2009, 450–452). V zájmu maximálního možného plošného poznání reliéfu byla podle výše uvedených torz zhotovena jeho kresebná rekonstrukce (obr. 3). Neznámá tak zůstala pouze podoba zadní části koně a začátek – a částečně i konec – nápisové pásky. Je velmi pravděpodobné, že začátek pásky byl analogický s jejím ukončením. Dochované, pečlivě provedené gotické písmo typu textus quadratus přináší následující sdělení: „to.tobie.p/ane.hrnczir/i?“. První litera „t“ je sice narušená, ale je zřejmé, že před ní již žádná další nebyla. Poslední slovo se jménem hrncíře je bohužel nečitelné. Podle dochovaných fragmentů a délky vyhrazeného prostoru se jako nejpravděpodobnější nabízí jméno „ian“ (na kresbě je tato možnost naznačena).³ Pro úplnost je ještě třeba zmínit obtížně identifikovatelný útvar, který se nalézá v nároží nad nápisovou páskou.

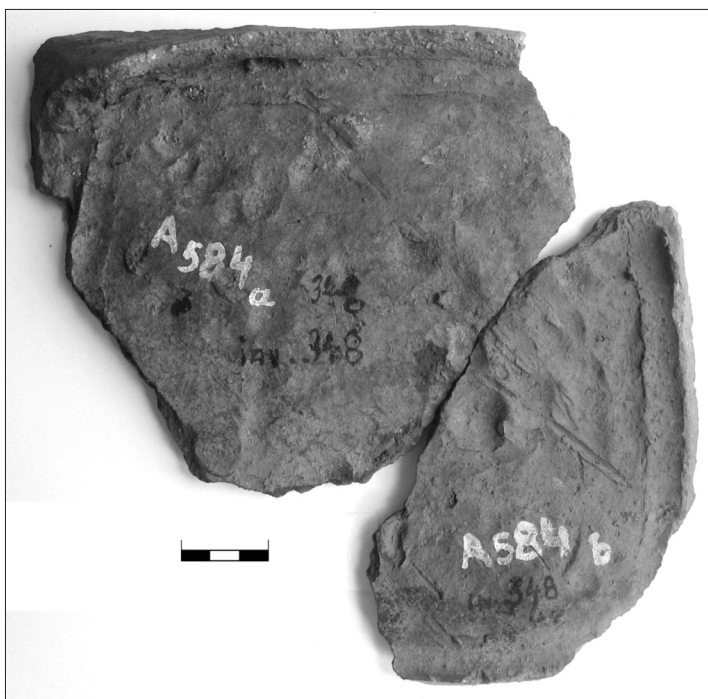
¹ Za umožnění studia těchto kachlů děkujeme řediteli blatenského muzea Mgr. Karlu Petránovi.

² Čelní výhřevná stěna.

³ Poškození na dřívku písmena „n“ ve slově „hrnczir“ je sekundární, proto není na rekonstrukci znázorněno.

Obr. 1. Reliéfní komorový kachel s turnajovou scénou a nápisovou páskou s dedikačním textem z obce Pole. Městské muzeum Blatná, inv. č. A 584 a+b

Obr. 2. Reliéfní komorový kachel s turnajovou scénou a nápisovou páskou s dedikačním textem z obce Pole. Pohled na rub ČVS

V souvislosti s citovaným textem si nyní stručně připomeňme nápisy se jmény výrobců, vyskytující se na našich gotických, případně raně renesančních reliéfních kachelích. Je jich velké množství a v kontextu s ostatními zeměmi jde o raritu české kachlové produkce pozdního středověku. Nejčastěji nalezneme pouze jméno nebo iniciály, umístěné ve vodorovném nápisovém poli kachlů římsového typu, případně na ozdobných stínkách jejich cimbuří (Frolík – Hazlbauer – Růckerová 1995, 523–538, obr. 1–4; Žegklitz 1987, 655–671, obr. 1–4). V několika případech je se jménem spjata sdělení, např. že „die-lal medek z chrudí/mi“ (Frolík 2003, 91). Nejdlejší nápisy se objevují v kruhových polích kachlů základních, čtvercového formátu, které tvoří opis kolem ústředního reliéfu. Na jednom z nich je gotický minuskulní nápis „erb/miesta /chrudimie/dielal/toto/medek/ian“ (Frolík – Hazlbauer – Růckerová 1995, 523–525, obr. 1:1), na jiném – který byl stejně jako předchozí nalezen v královské Chrudimi – „horeyce kamna udyjelal nemeč(?) er“ (Frolík 2003, 57–58), a na dalším z hradu Rabí „papez.pan.pyssnych.porodil.psuotie/tuto.for mu.dielal.kubice“ (Durdík – Holeček 1976, 433–435). Jméno hrncíře, umístěné na nápisové pásce, bylo dosud známo pouze v souvislosti s reliéfem na raně renesančním korunním (podbrádkovém) kachli z Nového Města pražského. Jedná se o majuskulní nápis „PAPOUSSEK“, který doplňují volně umístěná písmena ICHV (Žegklitz 1987, 662, obr. 4:1). Z uvedeného výčtu je přínos nově objeveného textu zcela zjevný. Jedinečné je nejen jeho umístění na nápisové pásce, spjaté spíše se sakrálními texty, ale zejména jeho dedikační obsah. Přitom je zajímavé, že není uvedeno konkrétní jméno objednavatele kamen, což v praxi mělo tu výhodu, že bylo možné formu použít při více příležitostech. Jméno hrncíře bylo dobrou reklamou a navíc, příjemné asociace – jako např. hrdinství, krásné ženy, víno, sláva, veselí – vyvolávala zvolená turnajová scéna.⁴

Je škoda, že nemáme k dispozici přesnější informace o náleзовých okolnostech kachlů s tímto pozoruhodným reliéfem. Vesnice Pole leží 7 km západně od Blatné

⁴ O tom, že nejde o formu ostrého boje, svědčí, kromě křepčícího šaška s rolničkou na kapuci a bláznovským žezlem, ukončení rytířova dřevce několikanásobným hrotem, tzv. turnajovou korunkou, zamezujícím vážnějšímu poranění soupeře.

Obr. 3. Maximální možná kresebná rekonstrukce studovaného reliéfu, zhotovená pomocí zlomků z obcí Pole a Újezd.

Autor fotografií a kresby: Čeněk Pavlík

a poprvé se připomíná v roce 1228 jako majetek svatojiřského kláštera na Pražském hradě. Později byla patrně pro svoji velkou vzdálenost od Prahy odprodána a stala se vladckým statkem, na kterém je v letech 1359 a 1360 uváděn Bušek z Pole. V letech 1465–1577 patřila vesnice ke Inářskému panství (*Sedláček 1897, 256*). Na přelomu 16. a 17. století zde postavil Jan Horčice z Prostého dnešní tvrz či spíše malý zámek s hospodářským dvorem (*Kašička – Nechvátal 1986, 100*). Toto pozdně renesanční sídlo stojí na nízké vyvýšenině na jihozápadním okraji vesnice. Starší regionální literatura uvádí, že mu předcházela středověká tvrz výše uvedeného Buška z Pole (*Siblík 1915, 260*). K nálezu kachle (staré inv. č. A 584) došlo podle původního zápisu v inventární knize na staveništi paní Slavičkové čp. 57, ale muzeu jej věnoval majitel zámku v Poli, přítel rodiny Slavičkovy, František Hlaváč. Současní obyvatelé usedlosti čp. 57 již o této události nemají povědomí. Uvedený dům byl postaven na zahradě na východním okraji historického intravilánu při cestě do Blatné. Na mapě stabilního katastru z roku 1837 pozemek tvoří okosený půlkruh (*obr. 4*), což může vézt k hypotetické domněnce, že stará tvrz stávala v těchto místech. Kachlová kamna ovšem v průběhu 15. století zdomácněla i v příbytcích movitějších poddaných, a jejich zbytky tedy nemusí být nutně spojovány s panským sídlem (*Šulc – Kypta – Ježek 2009, 709*).⁵ Otázka lokace prvotního panského sídla zůstává otevřená a případný záchranný výzkum, spojený s plánovanou opravou v zuboženém stavu stojícího zámku, ji může zodpovědět.

Podle původní inventární knihy blatenského muzea byly spolu s pojednávaným kachlem objeveny zbytky dalších, převážně renesančních kamen. Gotické tvarosloví mají pouze zlomky s motivem Adama a Evy u stromu poznání a z téže epochy pravděpodobně pochází i torzo kachle nádobkového. Renesanci

⁵ Např. v okolí nedalekého města Písku byly objeveny reliéfně zdobené gotické a renesanční kachle v intravilánu malých obcí Bastrčice, Palčice a Spolí, zaniklých v průběhu 16. a 17. století. Nálezy jsou uloženy v Prácheňském muzeu v Písku.

Obr. 4. Obec Pole na stabilním katastru z r. 1837. Černou šipkou označeno místo nálezu kachlů, prázdnou šipkou poloha renesančního zámku

Ani v případě Újezdu nešlo o nález osamocený a získaná kolekce se opět skládá ze slohově nejednotného zlomkovitého materiálu. Do gotické sféry lze ještě zařadit motivy s hlavou proroka a velkým křídlem ptáka, patrně orlice. Renesanční jsou erb Hroznatovců (Gutštejnů?), alegorie logiky či alchymie s torzem nápisu LAFFAR – dva exempláře, alegorie spravedlnosti s chybným nápisem GEOMETRIE, alegorie pravdy (nebo lenosti?) s ležící ženou a malým lvíčkem,⁸ tapetový kachel s rostlinnými motivy, zlomky s lunetami a rozeta. Jako dárce je uveden správce blatenského muzea archeolog Josef Siblík. K nálezu kachlů nebo alespoň některých z nich muselo dojít ještě před založením tohoto muzea v roce 1922, protože fotografie fragmentu s alegorií logiky či alchymie byla publikována již o sedm let dříve (Siblík 1915, 167).⁹

zastupují části reliéfu s císařem Karlem V. – tři exempláře, s andělem–štítonošem s českým lvem – dva exempláře⁶ a dnes neznámý římsový kachel, podle popisu patrně totožný s přír. č. 455/54.⁷

Lokalizace druhého kachle se studovanou ikonografií (staré inv. č. A 183) je ještě problematictější. Ve sbírce blatenského muzea je uvedena pouze obec Újezd. Vesnice se jménem Újezd bývají časného založení a v někdejším blatenském soudním okrese byly dvě. Za méně pravděpodobnou alternativu snad můžeme považovat malou osadu nalézající se 4 km severovýchodně od Blatné, která byla blatenským poplužním dvorem s ovčínem, připomínaným roku 1555 (Siblík 1915, 269). Druhý Újezd se nachází 11 km severozápadně od Blatné a nyní je v okrese Plzeň-jih. Tato vesnice patřila koncem 14. století Petru Zmrzlíkovi ze Svojšína a podle starší vlastivědné literatury v ní údajně bývalo vladycké sídlo chráněné příkopy (Siblík 1915, 269). Tento významnější Újezd je vzdálený od Pole pouhých 7 km. Výrobce kachlů mohl být hrnčíř z městečka Kasejovice, které leží mezi oběma lokalitami a kde jsou hrnčíři připomínáni v roce 1576 (Hille 1923, 16; Koželuh 1996, 8).

⁶ Reliéf s Karlem V. patří logicky mezi velmi rozšířené ikonografie. Analogie z našeho území známe např. z hradu Křivoklátu (Durdík – Hazlbauer 2006, 298, obr. 13:2) nebo zámečku Zalužany (Hazlbauer 1996, 9–10, obr. 6). Z Blatenska je tento reliéf doložen z Uzenic (Fröhlich – Kypka 2010, v tisku). Analogický štítonoš s českým lvem je znám např. z nedalekých Strakoníc (Pavlík – Vitanovský 2004, 130, kat. č. 840).

⁷ Stará inv. č. tohoto materiálu jsou A 576–583.

⁸ Analogie k erbů Hroznatovců byla nalezena na tvrzi v Hubenově (Pavlík – Vitanovský 2004, 136–137, kat. č. 903), alegorii logiky či alchymie s nápisem LAFFAR a alegorii spravedlnosti s nápisem GEOMETRIE známe např. z Nového Jičína (Menoušková – Měřínský 2008, 42–43, kat. č. 143 a 146), alegorie pravdy s ležící ženou a malým lvíčkem a nápisem VERITAS byla objevena mimo jiné v Olomouci (Menoušková – Měřínský 2008, 43, kat. č. 149) a s pozměněným nápisem, rekonstruovatelným jako INERTIA (lenost), na hradě Točnicku (Hazlbauer 1988, 16, tab. 16:2).

⁹ Stará inv. č. těchto kachlů jsou A 171–174, 180, 182, 186, 188, 191–193.

LITERATURA

- Durdík, T. – Hazlbauer, Z. 2006: Komorové kachle ze severovýchodního kouta nádvoří horního hradu na Krivoklátě, *Castellologica bohemia* 10, 281–306.
- Durdík, T. – Holeček, J. 1976: Signovaný kachel z hradu Rábí, *Archeologické rozhledy* 28, 433–435.
- Fröhlich, J. – Kypka, J. 2010: Nález raně novověké keramiky u Uzenic na Blatensku, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 23, v tisku.
- Frolík, J. 2003: Kachle Chrudimska. Chrudim.
- Frolík, J. – Hazlbauer, Z. – Rückeroová, A. 1995: Chrudimský hrnčírský rod Medků a jeho kamnářské výrobky, *Archaeologia historica* 20, 523–538.
- Hazlbauer, Z. 1988: Gotické a renesanční kachle z hradu Točnicku, *Zprávy Čs. společnosti archeologické při ČSAV* 33. Praha.
- Hazlbauer, Z. 1996: Historické kamnové kachle ze zámku v Zalužanech, okr. Příbram, Podbrdsko 3, 7–20.
- Hille, J. P. 1923: Kasejovice a okolí. Nástin historicko-místopisný. Blatná.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 1986: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Strakonice.
- Koželuh, J. 1996: Muzeum Kasejovice. Průvodce. Třetí vydání. Blovice.
- Menoušková, D. – Měřínský, Z. 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Uherské Hradiště.
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
- Sedláček, A. 1897: Hrady, zámky a tvrze království Českého, XI – Prácheňsko. Praha.
- Siblík, J. (ed.) 1915: Blatensko a Březnicko. Obraz poměrů místopisných, školských a národopisných. Blatná.
- Šulc, J. – Kypka, J. – Ježek, M. 2009: K hospodaření a kultuře bydlení na středočeském statku v raném novověku: příklad z Trněného Újezdu (okr. Kladno), *Archeologické rozhledy* 61, 697–714.
- Žegklitz, J. 1987: Pozdně gotické kachle se jmény hrnčírů, *Archeologické rozhledy* 39, 655–671.
- Žegklitz, J. – Vitanovský, M. – Zavřel, J. 2009: Soubor kachlových forem z pražské hrnčírské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572, *Archeologické rozhledy* 61, 427–466.

DIE TURNIERSZENE MIT DER DEDIKATION AUF DEM KACHELRELIEF AUS DER REGION BLATNÁ

Im Depositorium des Stadtmuseums in Blatná (Bez. Strakonice) werden Reste von zwei spätgotischen Grunddeckkacheln mit der Kammer und der quadratischen Form gelagert. Ihr Dekor stellt eine originelle Turnierszene. Ein Ritter auf dem Pferd mit der Turnierlanze und ein Narr mit dem sog. Narrenzepter gehören zu verbreiteten Motiven vorwiegend auf der Zeitwende des 15. und 16. Jhdts. (Pavlík – Vitanovský 2004, 91–93, Kat. Nr. 531–540). Allerdings das zweite ikonographische Element – ein frei im Raum hängendes Schriftband mit dem Dedikationstext – ist völlig außergewöhnlich. Als Fundort werden die Gemeinden Pole und Újezd westlich von Blatná erwähnt. Mit Rücksicht auf das maximale mögliche Verständnis dem raren Relief wurde die zeichnerische Dokumentation nach Bruchstücken aus genannten Lokalitäten erstellt (Abb. 3). Die erhaltene gotische Schrift des Typs textus quadratus bringt die folgende Mitteilung: „to.tobie.p/ane.hrnzir/i?“ (für Dich Herr Töpfer? – frei übersetzt). Das letzte Wort ist unlesbar. Es konnte sich vermutlich um den beliebten Namen „ian“ handeln. Die Namen von Töpfern kommen in der tschechischen spätmittelalterlichen Kachelproduktion überraschend häufig vor (Frolík 2003, 57–58; Frolík – Hazlbauer – Rückeroová 1995, 523–538, Abb. 1–4; Žegklitz 1987, 655–671, Abb. 1–4). Auf diesem Relief ist nicht nur die Position des Textes auf dem Schriftband – offenbar in Verbindung mit Sakraltexten – einzigartig. Die große Aufmerksamkeit verdient auch sein Dedikationsinhalt. Es ist interessant, dass der konkrete Name des Bestellers von dem Kachelofen nicht erwähnt ist. Diese Tatsache zeugt von dem Vorteil der möglichen Ausnutzung der Matrize bei mehreren Gelegenheiten. Der Name des Töpfers stellte eine gute Werbung dar und die Turnierszene rief angenehme Assoziationen wach.

Abb. 1. Die Reliefkachel mit der Kammer. Das Motiv der Turnierszene und des Schriftbands mit dem Dedikationstext aus der Gemeinde Pole

Abb. 2. Die Reliefkachel mit der Kammer. Das Motiv der Turnierszene und des Schriftbands mit dem Dedikationstext aus der Gemeinde Pole. Die Hinterseite der frontalen Ausheizwand

Abb. 3. Die maximal mögliche zeichnerische Rekonstruktion des untersuchten Reliefs. Mit Hilfe von Bruchstücken aus den Gemeinden Pole und Újezd erstellt

Abb. 4. Die Gemeinde Pole auf dem stabilen Kataster aus dem Jahre 1837. Der schwarze Pfeil bezeichnet den Fundort. Der leere Pfeil zeigt die Lage des Renaissanceschlosses